

ΕΝΩΣΗ ΠΩΓΩΝΗΣΙΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

**ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ
ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ**

Πωγωνησιακή βιβλιοθήκη 1

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1984

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓ. ΚΑΤ. 55767
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓ. ΚΑΤ. 2/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘ. 949.53 ΠΝΕ

κωδ. εγγ. 6771

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Πωγωνησιακή βιβλιοθήκη 1

ΕΝΩΣΗ ΠΩΓΩΝΗΣΙΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Εγκριτ. Απόφαση Πολυμελούς Πρωτοδικείου Ιωαννίνων:
289/1979

Διοικητικό Συμβούλιο

1. Κων. Κίτσος, Πρόεδρος (άγιος Κοσμάς)
2. Μάνθος Σπύρου, Αντιπρόεδρος (Βασιλικό)
3. Αγγελική Ρούκα-Μανοπούλου, Γεν. Γραμματέας (Βήσσανη)
4. Νικολ. Παπαδόπουλος, Ταμίας (Δελβινάκι)
5. Μάνθος Κολέμπας, μέλος (Κεφαλόβρυσο)
6. Βασιλική Καρέντζου-Ευθυμιάδη, μέλος (Βασιλικό)
7. Κων. Γκόγκος, μέλος (Κάτω Μερόπη)

Διεύθυνση:

Οδός Τζαβέλλα 7α ΙΩΑΝΝΙΝΑ (45333)

Τηλέφωνα: (0651) 21041 και (0651) 27197

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Ένωση Πωγωνησίων Ηπείρου, Σωματείο αναγνωρισμένο με έδρα τα Ιωάννινα, επιδιώκει, σύμφωνα με σχετικό άρθρο του καταστατικού της, να διαφυλάξει και να αξιοποιήσει όλα τα στοιχεία, που συνθέτουν τη λαϊκή παράδοση της επαρχίας Πωγωνίου, να συμβάλει στην πρόοδο της περιοχής από μορφωτική, κοινωνική, πολιτιστική, οικολογική και οικονομική άποψη και να αναπτύξει δεσμούς αγάπης και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της.

Στα πλαίσια των ανωτέρω επιδιώξεών της η Ένωση αποφάσισε, μεταξύ άλλων, τη συγγραφή και έκδοση ιστορικής μελέτης με θέμα: *Πνευματικές φυσιογνωμίες του Πωγωνίου*. Απευθύνθηκε, για τον σκοπό αυτόν, σε εκπαιδευτικούς και λογίους, που κατάγονται από χωριά του Πωγωνίου, και τους παρακάλεσε να αναλάβουν τη συγγραφή της μελέτης αυτής. Στην έκκλησή της ανταποκρίθηκαν οι συμπατριώτες: Βαδήςμα - Παπαδοπούλου Διώνη (Δελβινάκι), Βίλλης Ιωάννης (Δελβινάκι), Δέμος Αθαν. (Δρυμάδες), Ζώτος Μενελ. (Πολύτσιανη Β.Η.) και Κίτσος Κων. (Άγιος Κοσμάς).

Οι ανωτέρω εκπαιδευτικοί και λόγιοι θεώρησαν χρέος και τιμή τους να πραγματοποιήσουν το έργο αυτό συλλογικά. Εξάντλησαν όλες τις πηγές και τις δυνατότητες, συγκέντρωσαν τα απαραίτητα στοιχεία και κατέληξαν στην παρουσίαση των πνευματικών δραστηριοτήτων και της προσφοράς προσωπικοτήτων του παρελθόντος, που κατάγονταν από χωριά του Παλαιού Πωγωνίου, όπως τούτο είναι γνωστό, δια μέσου των αιώνων, από πληροφορίες ιστορικών συγγραφέων.

Έτσι παρουσιάζονται: α) Ο Ματθαίος, επίσκοπος Μυρέων - Βλαχίας (από χωριό της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής, 1550-1621), β) ο Γεωργ. Γαζής (Δελβινάκι, 1795-1855), γ) ο Νεόφυτος, μητροπολίτης Δερκων - Ανατ. Θράκης (Δρυμάδες, 1820-1875), δ) ο Κων/νος - Ηροκλής Βασιιάδης (Δελβινάκι, 1821-1890), ε) ο Αθ. Οικονομίδης (Πολύτσιανη Β.Η., 1843-1903), στ) ο Σπυρ. Σίμος (Λάβδανη, 1868-1935), ζ) ο Σπυρίδων, αρχιεπίσκοπος Αθηνών (Ρουψιά, 1873-1956), η) ο Λέων Βασιλειάδης (Μέβδεζα), 1876 - 1920, θ) ο Περικλής Βιζουκίδης (Χλωμό Β.Η. 1879-1956), ι) ο Αθηναγόρας Α', Πατριάρχης Κων/πόλεως (Τσαραπλανά, 1886-1972), ια) ο Μιλτιάδης Οικονομίδης (Πολύτσιανη Β.Η. 1891-1964), ιβ) ο Νικολ. Πατσέλης (Δελβινάκι, 1895-1972), ιγ) ο Σπύρ. Στούπης (Βήσσανη, 1899-1978) και ιδ) ο Ευάγγελος Ψήμας, μητροπολίτης Ερμουπόλεως Αιγύπτου (Δελβινάκι, 1905-1962).

Πρόκειται για πνευματικές φυσιογνωμίες, που έχουν καταξιωθεί ιστορικά και στη συνείδηση των σύγχρονων ειδικών για την εξαιρετική θρησκευτική, εκπαιδευτική, συγγραφική και εθνική δράση τους σε δύσκολους καιρούς.

Τα κείμενα, που έχουν συνταχθεί και καταχωρίζονται στο έργο τούτο, περιέχουν βιογραφικά στοιχεία, πληροφορίες και κρίσεις για το έργο κάθε πνευματικής φυσιογνωμίας, αποσπάσματα από τη συγγραφική εργασία τους και σχετική βιβλιογραφία. Με τα βιογραφικά στοιχεία και τις σχετικές κρίσεις ο αναγνώστης μπορεί να έχει μια πλήρη ενημέρωση, ενώ από τα αποσπάσματα των δημοσιευμάτων μπορεί να γνωρίσει τις ιδέες, την ποιότητα των προσπαθειών και το ύφος και ήθος του λόγου τους. Με την παρατιθέμενη βιβλιογραφία μπορεί να βρεί βοηθήματα και δρόμους για λεπτομερέστερη ενημέρωση και εκτενέστερη και βαθύτερη έρευνα.

Η Ένωσή μας ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη συγγραφή και έκδοση της μελέτης αυτής με βαθιά συναίσθηση πατριωτικού καθήκοντος και με την πρόθεση να γνωρίσουν τα μέλη της και οι φίλοι του Πωγωνίου την πολύτιμη προσφορά στην Εκκλησία, στην Παιδεία, στα Γράμματα και στο Έθνος μερικών

προσωπικοτήτων της επαρχίας μας. Προθεσή μας ακόμη είναι να αποτελέσει η μελέτη αυτή προσφιλέσ ανάγνωσμα των παιδιών των Πωγωνησίων, όπου κι αν ζουν, για να εκτιμήσουν τους πνευματικούς κόπους και τις διαθέσεις κάποιων προγόνων τους, να νοιώσουν ανάλογα συναισθήματα και πόθους και να προχωρήσουν, όταν ωριμάσουν, σε ειδικότερες έρευνες για την ιστορία του Πωγωνίου και σε αντίστοιχες φιλογενείς πράξεις.

Εξαιρετοι άνδρες και γυναίκες του Πωγωνίου, που προσέφεραν πολλά στο έθνος με αγώνες, με πνευματική δράση και με ευεργεσίες υπήρξαν και αρκετοί άλλοι, όπως υπήρξαν και αγωνιστές, κοινωνικοί ηγέτες και λόγιοι, Έλληνες και ξένοι, που έπραξαν πολλά, κατά καιρούς, στην επαρχία μας και την ωφέλησαν με ποικίλους τρόπους. Για όλους αυτούς η Ένωσή μας τρέφει αισθήματα ευγνωμοσύνης και θα προσπαθήσει στο μέλλον να αξιολογήσει το έργο τους και να υπογραμμίσει τη συμβολή του λαού της επαρχίας στην ανάδειξη αυτών των εκλεκτών και στη δημιουργία μεγάλων έργων.

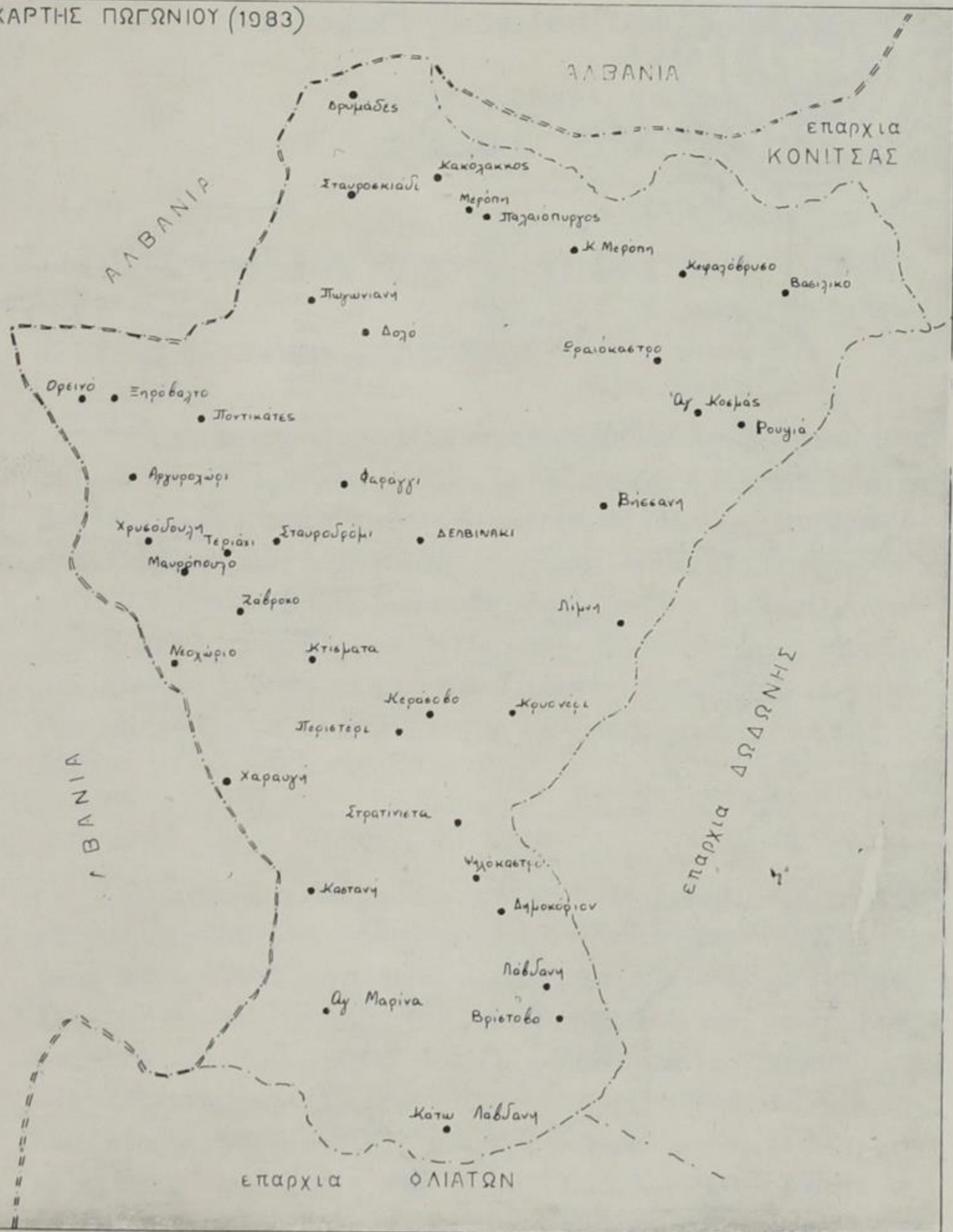
Στο βιβλίο τούτο συμπεριλαμβάνονται ακόμη μια σύντομη ιστορία του Πωγωνίου από τους αρχαιότατους ως τους νεώτερους χρόνους και σχετικά κείμενα ειδικών ερευνητών και μελετητών, για να καταδειχθούν τα ιστορικά δεδομένα του χώρου, στον οποίο γεννήθηκαν και έζησαν οι ιστορούμενοι πνευματικοί άνδρες ή οι γονείς των.

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ενώσεώς μας ευχαριστεί θερμά όλους εκείνους, που εργάστηκαν και συνέβαλαν στη συγγραφή και έκδοση της μελέτης αυτής και τρέφει την ελπίδα ότι η προσπάθειά του θα τύχει ευμενούς υποδοχής από τους Πωγωνησίους και τους φίλους της ακριτικής επαρχίας μας.

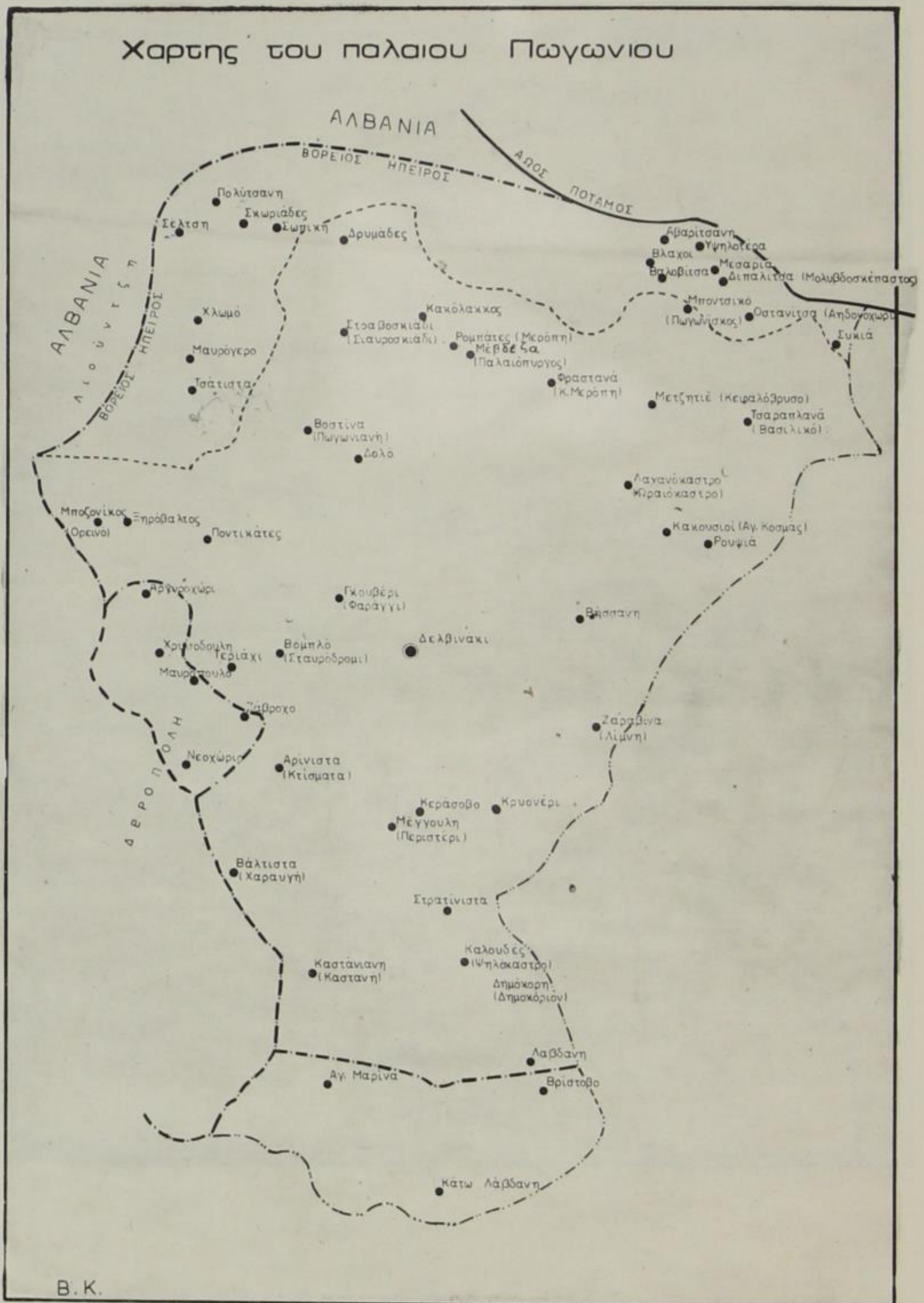
Ιωάννινα, 1984

Το Διοικητικό Συμβούλιο
της Ενώσεως Πωγωνησίων Ηπείρου

ΧΑΡΤΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ (1983)

Χαρτης του παλαιου Πωγωνιου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Ι. ΓΕΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η επαρχία Πωγωνίου καταλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα του Νομού Ιωαννίνων. Τοποθετείται ανάμεσα από τα βουνά: Νεμέρτσικα (αρχαία Μερόπη), Μπόζοβο, Μακρύκαμπος, Μουργκάνα και Κασιδιάρης και διασχίζεται, από ΒΔ προς ΒΑ, από το βουνό Κουτσόκρανο. Διαρρέεται από τους μικρούς ποταμούς: Γορμός, Κουβαράς, Γυφτοπόταμος και Ξηριάς. Η ζωή των κατοίκων της συνδέεται, δια μέσου των αιώνων, με τη ζωή των κατοίκων στα άλλα διαμερίσματα της Ηπείρου.

*

* *

Σύμφωνα με τα δεδομένα από παλαιότερες και σύγχρονες ανασκαφές ειδικών αρχαιολόγων στα σπήλαια της Καστρίτσας και του Ασπροχάλικου, σε ορισμένες θέσεις της Λάκκας Σουλίου και της Θεσπρωτίας, στην Ασφάκα και σε τύμβους στις περιοχές του Δρίνου, του Πωγωνίου και του Ζαγορίου, η Ήπειρος κατοικήθηκε από ανθρώπους στο τέλος της παλαιολιθικής εποχής (40.000 έτη π.Χ.). Συνέχισε να κατοικείται κατά τη νεολιθική εποχή (7.000 - 2.800 έτη π.Χ.) καθώς και τη μετέπειτα εποχή του χαλκού (2.800 - 1.100 έτη π.Χ.), την εποχή αποκρυσταλλώσεως του ελληνικού κόσμου (1.100 - 700 έτη π.Χ.) και την εποχή της ακμής του αρχαϊκού ελληνισμού (700 - 480 έτη π.Χ.). Οι εκδηλώσεις των κατοίκων στα διάφορα δια-

μερίσματα της Ηπείρου, κατά τις ανωτέρω μεγάλες χρονικές περιόδους, είχαν πολλές ομοιότητες μεταξύ τους, όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Ειδικότερα, για την επαρχία Πωγωνίου και συγκεκριμένα για το τμήμα, που περικλείεται από τα βουνά: Νεμέρτσικα, Μπόζοβο και Κουτσόκρανο, υπάρχουν ήδη αξιόλογα αρχαιολογικά ευρήματα από ανασκαφές νεκροταφείου τύμβων και οικισμών, που πραγματοποιεί, από το 1979 και επί 5/ετία μέχρι σήμερα, ο Επιμελητής Αρχαιοτήτων της Εφορείας Ιωαννίνων κ. Ηλίας Ανδρέου. Στις βόρειες πλαγιές του βουνού Κουτσόκρανο και ειδικότερα στις κοινοτικές εκτάσεις των χωριών: Μερόπη και Παλαιόπυργος έχουν αποκαλυφθεί ήδη τρεις τύμβοι με πολυάριθμους τάφους και ένας οικισμός με αρκετά κτίρια και έχουν προσδιορισθεί και άλλοι τύμβοι και οικισμοί σε συνεχόμενη αναλυτικότερα έκταση μήκους τριών χιλιομέτρων και ακτίνας πεντακοσίων μέτρων. Από τα ευρήματα στους τάφους και τους οικισμούς (σκελετοί, αγγεία, εργαλεία και κοσμήματα) συμπεραίνεται ότι στην περιοχή αυτή ζούσαν άνθρωποι, από τους προϊστορικούς χρόνους (2.000 π.Χ.) ως τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, που χρησιμοποιούσαν τους οικισμούς και τους τάφους αυτούς, αποτελούσαν μια μεγάλη γεωργοκτηνοτροφική κοινότητα και είχαν επικοινωνίες και όμοιες εκφάνσεις ζωής με τους κατοίκους των άλλων περιοχών της Ηπείρου και της άλλης Ελλάδας. Ήδη, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων έχει κηρύξει την κοιλάδα του ευρύτερου τμήματος, που ανήκει στις εκτάσεις των Κοινοτήτων Σταυροσκιάδιου, Δρυμάδων, Μερόπης, Παλαιοπύργου, Κάτω Μερόπης και Λαχανοκάστρου, ως περιοχή ειδικού αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Από τα δεδομένα της αρχαιολογίας και τα στοιχεία της ζωής των κατοίκων του Πωγωνίου κατά τους μετέπειτα ιστορικούς πλέον χρόνους προκύπτει ότι στην επαρχία αυτή ζούσαν, από τον 5ο π.Χ. αιώνα ως τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, από τα γνωστά Ηπειρωτικά ελληνικά φύλα, οι Μολοσσοί, οι Χάονες, οι Ατιντάνες και οι Ορέστες. Οι ειδικοί υποστηρίζουν

ότι το Πωγώνι, στους αρχαίους εκείνους χρόνους, είχε δύο τμήματα, το βόρειο και το νότιο. Το βόρειο εκτεινόταν μεταξύ Αώου ποταμού και του βουνού Νεμέρτσικα και ονομαζόταν Τριφυλία, γιατί σ' αυτό κατοικούσαν τρία Ηπειρωτικά φύλα: Μολοσσοί, Ατιντάνες και Ορέστες. Το νότιο τμήμα εκτεινόταν μεταξύ των βουνών: Νεμέρτσικα, Μπόζοβο, Μουργκάνα και Κασσιδιάρης. Σ' αυτό κατοικούσαν Χάονες, Ατιντάνες και κυρίως Μολοσσοί και ονομαζόταν τότε Μηλωτίδα (ίσως από το ένδυμα τω κατοίκων, τη μαλιότα = ταλαγάνι, κάπα, αλλά και ίσως από το όνομα των κατοίκων: Μολοσσοί και της χώρας τους: Μολοττίδα, η οποία με μεταβολή φωνηέντων έγινε Μηλωτίδα).

Οι κάτοικοι της Τριφυλίας και της Μηλωτίδας συμμετείχαν στους αγώνες και τα παθήματα των Ηπειρωτικών φύλων με την υποτέλειά τους στους Μακεδόνες, με τις εκστρατείες του Πύρρου (343-274 π.Χ.), με την εγκατάσταση της δημοκρατίας (Κοινό των Ηπειρωτών, 234 π.Χ.), με τη Ρωμαϊκή κατάκτηση και με τα κέντρα της Παλαιάς και της Νέας Ηπείρου, τη Νικόπολη και το Δυρράχιο (300 π.Χ. έως 394 μ.Χ.).

*

* *

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους (400-1400 μ.Χ.), οπότε την Ήπειρο καλύπτουν δύο θέματα, το της Νικοπόλεως και το του Δυρραχίου, η όλη περιοχή βρίσκεται απομονωμένη από την Κων/πολη, δέχεται, επί αιώνες, επιδρομές των Σλαυοβουλγάρων, γνωρίζει την ακμή του αυτοτελούς κι ανεξάρτητου Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1261) και υποφέρει νέους επιδρομείς, Σέρβους, Ενετούς και Αλβανούς.

Κατά τη μακρά αυτή περίοδο, οι κάτοικοι της Τριφυλίας και της Μηλωτίδας αντιστέκονται στις επιδρομές διασώζοντας τον εθνισμό τους, τη γλώσσα τους και τη θρησκεία τους. Οργανώνουν τη Χριστιανική Αρχιεπισκοπή τους με έδρα τη Διπαλίτσα (Διός πόλις) και με Αρχιεπισκόπους τους Παρθένιο (650-680 μ.Χ.), Αβακούμ (812 μ.Χ.), Υπάτιο (851 μ.Χ.) και άλλους. Οργανώνουν ακόμη την παιδεία τους στα Μοναστήρια,

την οικονομία τους με την εξειδίκευση των επαγγελμάτων, με την οικιακή βιοτεχνία και με την καλλιέργεια ειδικών φυτών και ζώων και την πολιτιστική ζωή τους με τελετές, γιορτές, πανηγύρια και, κυρίως, τη μεγάλη εμποροπανήγυρη στη Διπαλίτσα.

Τότε, ακριβώς, και ειδικότερα από τις αρχές του 7ου μ.Χ. αιώνα, φέρεται γνωστή η ονομασία της περιοχής (με τα τμήματά της: Τριφυλία και Μηλωτίδα) ως Πωγωνιανή ή ως Πογώνη ή ως Πογώνιον ή ως Πωγώνιον. Σ' αυτή την επαρχία λειτουργεί επί αιώνες η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής με τη Μολυβδοσκεπάστη Ιερά Μονή της Θεοτόκου και άλλα ιερά κτίσματα στη Διπαλίτσα έως το έτος 1863.

Για την ονομασία: Πωγωνιανή, Πογώνη, Πογώνι, Πωγώνι οι γνώμες των ειδικών διαφέρουν. Μερικοί υποστηρίζουν ότι η ονομασία Πωγωνιανή και Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής έχει δοθεί τον 7ο μ.Χ. αιώνα, για να τιμηθεί ο Κων/νος ο Πωγωνάτος, ο οποίος, επιστρέφοντας από εκστρατεία του στη Σικελία και διερχόμενος από την περιοχή, στάθμευσε στη Διπαλίτσα, έκτισε εκεί την Ιερά Μονή της Θεοτόκου και την τίμησε με Αρχιεπισκοπικό θρόνο. Άλλοι αποδίδουν το όνομα σε αρχαία πόλη (Πωγωνιανή), που βρισκόταν στην περιοχή και άλλοι στο όνομα κάποιου ηγέτη επήλυδος, ηγέτη δηλαδή που ήλθε από ξένους τόπους και εγκαταστάθηκε εκεί με το όνομα: Πογώνη, το οποίο με εξελληνισμό από αρχιερείς έγινε Πωγώνιον και κατόπιν Πωγωνιανή (βλέπε: Ι. Λαμπρίδη: Ηπειρωτ. Μελετήματα και σχετικά κείμενα παρακάτω).

*

* *

Με την κατάκτηση της Ηπείρου από τους Τούρκους (1449 μ.Χ.), στο Πωγώνι επεκτείνονται οι Αλβανοί και η περιοχή από τότε αλβανοκρατείται και τουρκοκρατείται ως το έτος 1913. Στους μακρούς αυτούς αιώνες της σκλαβιάς, τα δύο τμήματα, το βόρειο και το νότιο, του Πωγωνίου δεν έχουν πάντοτε την αυτή πολιτική και εκκλησιαστική διοίκηση. Διοικητικώς το όλο Πωγώνι υπάγεται, επί δύο αιώνες, στην Τουρκική Διοί-

κτηση της Μέσης Ηπείρου και την Υποδιοίκηση Πωγωνίου με έδρα τον Κακκόλακο. Κατόπιν επί ένα αιώνα σχεδόν, στην Ενιαία Τουρκική Διοίκηση με έδρα τα Ιωάννινα. Έπειτα, για τρεις δεκαετίες, στην Υποδιοίκηση Αργυροκάστρου και, από το 1882 έως το 1913, στην Υποδιοίκηση Λιασκοβικίου το βόρειο τμήμα και στην Υποδιοίκηση Πωγωνίου με έδρα τη Βοστίνα το νότιο τμήμα. Εκκλησιαστικώς, η Επαρχία ανήκει στην Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής με έδρα τη Διπαλίτσα έως το έτος 1863 και κατόπιν τμηματικώς και ανάλογα με τα κατά καιρούς οριά τους στις Μητροπόλεις Δρυϊνοπόλεως, Βελλάς και Κονίτσης και Πωγωνιανής και Κονίτσης.

Κατά τους 18ο και 19ο αιώνες, τα δύο τμήματα περιλαμβάνουν τα εξής χωριά: Το βόρειο τμήμα (αρχαία Τριφυλία) τα χωριά: Συκιά, Οστανίτσα (Αηδονοχώρι), Διπαλίτσα (Μολυβδοσκεπάστο), Μεσσαριά (Βορ. Ήπειρος) Αβαρίτσιανη (Βορ. Ηπ.), Υψηλοτέρα (Β.Η.), Βλάχοι (Β.Η.) και Βαλοβίτσα (Β.Η.), δηλαδή χωριά αριστερά του Αώου ποταμού και στις βορειοανατολικές πλευρές της Νεμέρτσικας. Το νότιο τμήμα ή Παλαιό Πωγώνι (αρχαία Μηλωτίδα) τα χωριά: Τσαραπλανά (Βασιλικό), Μποντσικό (Πωγωνίσκος), Μετζητιέ (Κεφαλόβρυσο), Φραστανά (Κάτω Μερόπη), Μέβδεζα (Παλαιόπυργος), Ρομπάτες (Μερόπη), Κακόλακκος, Δρυμάδες, Σωπική (Βορ. Ήπειρος), Σκωριάδες (Β.Η.), Πολύτσιανη (Β.Η.), Σέλτση (Β.Η.), Χλωμό (Β.Η.), Μαυρόγερο (Β.Η.), Τσιάτιστα (Β.Η.), Στραβοσκιάδι (Σταυροσκιάδι), Βοστίνα (Πωγωνιανή), Δολό, Ποντικάτες, Ξηρόβαλτο, Μποζονίκο (Ορεινό), Γκουβέρι (Φαράγγι), Βομπλό (Σταυροδρόμι), Τεριάχι, Δελβινάκι, Αρίνιστα (Κτίσματα), Στρατίνιστα, Βάλτιστα (Χαραυγή), Καστάνιανη (Καστανή), Λάβδανη, Δημόκορη, Καλουδές (Ψηλόκαστρο), Κεράσοβο, Μέγγουλη (Περιστέρι), Κρυονέρι, Ζαραβίνα (Λίμνη), Βήσσανη, Λαχανόκαστρο (Ωραιόκαστρο), Κακουσιόι, ή Καξιόι (Άγιος Κοσμάς) και Ρουψιά. Σημειώνεται ότι, παλαιότερα, δεξιά του Αώου, υπήρχαν και άλλα χωριά, που ανήκαν στην Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής, αλλά είχαν υποστεί καταστροφές και εκπατρισμούς των κατοίκων τους. Επίσης, στην

Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής ανήκαν και τα χωριά Γεροπλάτανος, Μαυροβούνι, Μεσοβούνι, Άγιος Μηνάς, Αρτσιόβα, Τσερβάρι, Άνω Ραβένια, Κάτω Ραβένια, Δολιανά και Μόσιορη, τα οποία από τις αρχές του 19ου αιώνα, ανήκουν στην Ομοσπονδία Ζαγορίου για λόγους ασφαλείας (βλ. Ι. Λαμπρίδη, Ηπειρ. Μελετήματα, ΕΗΜ, 1971).

Στην περίοδο των δύο τελευταίων αιώνων της τούρκικης σκλαβιάς, το Πωγώνι υποφέρει πολλά δεινά από Αλβανούς και Τούρκους. Δυσβάστακτες φορολογίες, πιέσεις για εξισλαμισμό και ληστείες από πολυάριθμες ομάδες λιάπηδων και ανταρτών συγκλονίζουν την οικονομία και την εθνική και χριστιανική συνείδηση των κατοίκων. Η κατάσταση αυτή συνεχίζεται και όταν την Ήπειρο διοικεί ο Αλή Πασάς (1760-1821), όπως και κατά τις επόμενες δεκαετίες ως την ημέρα της απελευθέρωσης. Οι διαβόητοι ληστές Μαντέλος, Κόδρας, Μπιρμπίληδες, Χατζηγομάρας, Γκόγκας, Νταβέλης και άλλοι λεηλατούν σπιτικά, αρπάζουν ζώα και τρόφιμα, κόβουν δέντρα, συλλαμβάνουν ομήρους και ζητούν δυσβάστακτα λύτρα, βασανίζουν και ψήνουν ζωντανούς, διασαλεύουν την έννομη τάξη και την ηρεμία της περιοχής, τρομοκρατούν και απειλούν ακόμη κι αυτήν την τουρκική διοίκηση. Η Πολύτσιανη, τα Φραστανά, το Λαχανόκαστρο, το Μποντσικό, τα Τσαραπλανά, οι Κακουσιοί, η Βήσσανη, το Δελβινάκι και πολλά άλλα χωριά δεινοπαθούν φοβερά.

Ύστερα από τις τόσες καταπιέσεις, αρκετοί κάτοικοι ξενητεύονται στη Ρουμανία, την Κων/πολη, τη Ρωσσία, την Αίγυπτο και σε άλλα μέρη, για να εργαστούν ως αρτοποιοί, παντοπώλες, κρεοπώλες, βαρελοποιοί, ασβεστοποιοί και κηπουροί. Οι άλλοι, που παραμένουν στα χωριά τους, ως γεωργοκτηνοτρόφοι και μικροεπαγγελματίες (υλοτόμοι, μυλωνάδες, ραφτάδες, μπακάληδες, τσαρουχάδες κλπ.), είναι αποφασισμένοι να αντισταθούν στη γη των πατέρων τους με καθημερινούς φόβους και κινδύνους. Είναι γνωστή η αντίσταση των Δελβινακιωτών έναντι του Αλή Πασά.

Ο ιεραπόστολος Κοσμάς ο Αιτωλός περιοδεύει στα χω-

ριά του Πωγωνίου κατά την περίοδο των ετών 1775-1779 και με το κήρυγμά του και τις νουθεσίες του στηρίζει στις ψυχές των Πωγωνησίων τον εθνισμό και τον χριστιανισμό τους.

Κληρικοί και διδάσκαλοι αναλαμβάνουν την ελληνοχριστιανική παιδεία στα Μοναστήρια (Άβελ Βησσάνης, Αγιάνη Φραστανών, Μακραλέξη, Βομπλού - Τεριαχίου, Σωσίνου, Πολύτσιανης και Μολυβδοσκεπάστου), στους νάρθηκες των Ιερών Ναών και στα κοινοτικά σχολεία (αρρεναγωγεία και παρθεναγωγεία στο Χλωμό, την Τσιάτιστα, την Πολύτσιανη, τους Σκωριάδες, τη Σωπική, τη Μέβδεζα, τα Φραστανά, τα Τσαραπλανά, την Οστανίτσα, τη Διπαλίτσα, τους Κακουσιούς, τη Βήσσανη, το Δελβινάκι, Το Τεριάχι, την Καστάνιανη κλπ.).

Εκλεκτοί διδάσκαλοι και λόγιοι με το έργο τους και την ανάλογη συμπάραστασή τους διασώζουν την ελληνική γλώσσα, καλλιεργούν την εθνική συνείδηση και οδηγούν στην Ορθοδοξία τα παιδιά των Πωγωνησίων, όπως π.χ. στο διάστημα των ετών 1770-1900 οι: Κων. Βασιλειάδης, Καραλής, Παπαζήσης, Ιερεμίας, Κ. Φλέντος, Γ. Γαζής, Β. Τζούμας, Ι. Μυρτίλλος, Ε. Τζιόβας, Π. Οικονομίδης, Νεόφυτος Δέρκων, Ηρ. Βασιτιάδης, Ν. Δεληγιάννης, Ι. Βούρης, Ι. Γαλάνης, Ι. Δάλλας, Χρ. Γ. Γαζής, Δ. Λάμπρος, Π. Δορδούφης, Κ. Κυριαζής, Α. Κούδης, Δ. Δάλλας, Α. Ρούκης, Αθ. Οικονομίδης, Μ. Καρακώνστας, Χρ. Καρακώνστας, Χρ. Δ. Ζωίδης, Γ. Γκινόπουλος, Δ. Παπαδόπουλος, Ν. Νεάνθης, Β. Διαμαντόπουλος, Οικονόμος Παπαχαραλάμπους, Ματθαίος Σπυρίδωνος, Αν. Οικονομίδης, Ι. Νικόπουλος, Δ. Δόκος, Β. Γεωργιάδης, Δ. Μελιτζανόπουλος, Ευ. Παγούνης, Χαρ. Ηγουμενίδης, Γ. Νεάνθης, Ι. Οικονόμου, Λ. Βασιλειάδης κ.ά.

Εξαίρετοι Αρχιεπίσκοποι, καταγόμενοι από το Πωγώνι, τιμούν με τη χριστιανική και εθνική δράση τους τη γενέτειρά τους, όπως: Ο Μητροφάνης από το Δελβινάκι (1127), ο Αγαθόνικος από τη Ζαραβίνα (1346), ο Ιάκωβος από το Βομπλό (1581), ο Παρθένιος (1571) και ο Διονύσιος (1783) από τη Διπαλίτσα, ο Μυρέων Ματθαίος από χωριό της Αρχιεπισκοπής Πω-

γωνιανής (1600), ο Δέρκων Νεόφυτος από Δρυμάδες (1870) κ.ά.

Ταξιδευμένοι Πωγωνήσιοι με έντονη φιλογένεια ενισχύουν από το υστέρημά τους τις Κοινότητες της καταγωγής των για τη συντήρηση, την ανανέωση και τον εμπλουτισμό ιερών ναών, μοναστηριών και διδακτηρίων.

Με την κήρυξη της ελληνικής επανάστασεως κατά των Τούρκων (1821), Πωγωνήσιοι πατριώτες κατέρχονται στον αγώνα και μάχονται στις πολεμικές εστίες για την απελευθέρωση του Γένους, όπως ο Χατζημιχάλης Νταλιάνης, ο Γ. Γαζής, ο Κανούσης και άλλοι. Άλλοι, επίσης, Πωγωνήσιοι, εργαζόμενοι στην κρατική τουρκική διοίκηση, βοηθούν, με τον τρόπο τους, στην εθνική υπόθεση (Φραστανίτες, Βησσανιώτες, Δελβινακιώτες, Σωπικιώτες κ.ά.).

*

* *

Μετά τους νικηφόρους πολέμους του 1912-13 και την είσοδο των ελληνικών στρατευμάτων στα Ιωάννινα (21 Φεβρουαρίου 1913), το Πωγώνι αποκτά την ελευθερία του στις αρχές του Μαρτίου 1913. Από τότε και μέχρι σήμερα, το Πωγώνι γνωρίζει πολλά γεγονότα, που επιδρούν έντονα στο βίο και τον πολιτισμό των κατοίκων του.

Δημιουργείται το Αλβανικό κράτος και κηρύσσεται η αυτονομία της Βορείου Ηπείρου (1914). Οι Ιταλοί εισέρχονται στο Πωγώνι (1917) και φθάνουν ως το Καλπάκι, για να αποχωρήσουν το 1919. Ορίζονται τότε τα σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, οπότε αρκετά χωριά του Πωγωνίου (Τσιάτιστα, Μαυρόγερο, Χλωμός, Σέλτση, Πολύτσιανη, Σκωριάδες, Σωπική, Μεσσαριά, Αβαρίτσιανη, Υψηλοτέρα, Βλάχοι και Βαλοβίτσα) ζουν υπό την επικράτεια του Αλβανικού κράτους.

Ακολουθεί ειρηνική περίοδος δύο περίπου δεκαετιών και οι Πωγωνήσιοι αγωνίζονται στη γη τους και στην ξενητεία (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κων/πολη, Ρουμανία, Αίγυπτο, Αμερική, Αυστραλία), για να αντιμετωπίσουν τα βιοτικά τους προβλήματα.

Η Πολιτεία οργανώνει τις επαρχίες στο νομό Ιωαννίνων, δίνει κατόπιν σχετικών προτάσεων, ελληνικές ονομασίες σε αρκετά χωριά και ορίζει τις Κοινότητες της επαρχίας Πωγωνίου. Έτσι, στη διοικητική επαρχία Πωγωνίου με έδρα το Δελβινάκι υπάγονται, σύμφωνα με σχετικό διάταγμα του Υπουργείου Εσωτερικών περί της διοικητικής διαιρέσεως της Ελλάδος στις 31 - 12 - 1982 (έκδοση Εθν. Τυπογραφείου, 1983) και την απογραφή του πληθυσμού στις 5-4-1981 οι εξής δήμοι και κοινότητες με τον αντίστοιχο αριθμό κατοίκων: α) Δήμος: Δελβινακίου (κάτοικοι 884), β) Κοινότητες: Αγίας Μαρίνας (κατ. 206), Αγίου Κοσμά (88), Αργυροχωρίου (32), Βασιλικού (507), Βησσάνης (417), Δημοκορίου (65), Δολού (77), Δρυμάδων (87), Κακόλακκου (37), Καστανής (275), Κάτω Μερόπης (137), Κερασόβου (85), Κεφαλοβρύσου (1.062), Κρυνονερίου (122), Κτισμάτων (251), Λαβδάνης (192), Λίμνης (199), Μαυροπούλου (235), Μερόπης (88), Ορεινού - Ξηροβάλτου (105), Παλαιοπύργου (95), Περιστερίου (171), Ποντικατών (95), Πωγωνιανής (608), Ρουσιάς (46) και Σταυροσκιαδίου (53).¹⁾ Σύνολο κατοίκων ολόκληρης της επαρχίας: 6.727. Αρκετοί από τους κατοίκους αυτούς ζουν σε αστικά κέντρα της χώρας μας, στη Γερμανία και στο Βέλγιο αλλά διατηρούν τα πολιτικά δικαιώματα στα χωριά τους.

Με την κήρυξη του πολέμου της Ιταλίας κατά της Ελλάδας το 1940, τα χωριά του Πωγωνίου δέχονται τα πρώτα κτυπήματα αλλά και χαίρονται τις πρώτες νίκες του στρατού μας, που προελαύνει πέρα από τα σύνορα. Στην περίοδο της Ιταλο-Γερμανικής Κατοχής (1941-1944), οι ταξιδεμένοι Πωγωνήσιοι επιστρέφουν στα χωριά τους, οι κακουχίες και η πείνα μαστίζουν την περιοχή και το εθνικό φρόνημα των κατοίκων οδηγεί σε αντιστασιακές εθνικές πράξεις. Στα χωριά Κεφαλόβρυσο, Κεράσοβο, Περιστέρι, Καστάνιανη, Ψηλόκαστρο, Λάβδανη και Δημόκορη οι κατακτητές φονεύουν και καίουν ζωντανούς Πωγωνήσιους και πυρπολούν και καταστρέφουν ολόκληρα χωριά. Κατά την περίοδο των εσωτερικών πολέμων μεταξύ αν-

1. Στρατινίστας (75), Τεριαχίου (62), Φαραγγίου (49), Χαραυγής (206) και Ωραιοκάστρου (116).